

ТВОРЧА СПАДЩИНА Й. ШУМПЕТЕРА ТА СПЕЦИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Розглядається проблема специфікації економічних інтересів у системі творчої спадщини Й. Шумпетера, аналізуються проблеми структури економічного інтересу в сучасній економічній теорії.

Ключові слова: Й. Шумпетер, економічні інтереси, специфікація інтересів, економічна теорія, ринкові відносини, економічні реформи.

Транзитивний характер економіки України вимагає трансформації основних поглядів щодо проблем динаміки господарської системи. Однією з проблем, що набуває, на наш погляд, усе більшого значення як у суто практичному плані, так і в плані теоретичному і методологічному є проблема детермінації діяльності економічних суб'єктів. Зростаюча увага до цієї теми - примітна особливість розвитку економічної теорії в наші дні, наслідок глибинних процесів, які відбуваються в нашу епоху.

Формування нового типу економічної системи, зумовлене розвитком світової економічної цивілізації, висуває нові вимоги до всієї сукупності детермінант, що складають зміст суб'єктивного фактору економічного процесу. Ці гносеологічні економічні питання постійно знаходилися в полі зору австро-американського економіста Йозефа Шумпетера. Особливу увагу цим проблемам він присвятив у своєму ринковому маніфесті - творі "Капіталізм, соціалізм і демократія", що побачила світ у 1942р. Ця книга являє собою вже цілісну систему стійких економічних поглядів Шумпетера. Перші теоретичні нотатки вченого з проблем інтересів як детермінанта економічного розвитку припадають на початок ХХ ст. ("Теорія економічного розвитку" - 1912 р.)

Цікавим аспектом теоретичної спадщини Й.Шумпетера з проблем інтересів виступає різноманітний характер дослідження. Праці Шумпетера свідчать про загальноекономічний, функціональний, загальнофілософський, соціологічний, політичний і, навіть, математичний характер аналізу різнобарвної проблематики інтересів. Якщо в ранніх працях у Й.Шумпетера переважав романтичний підхід до загального інтересу, то в останніх він уже виступає як прихильник класичної доктрини економічних інтересів.

Своє теоретичне ставлення до проблеми інтересів Й.Шумпетер представляє в 21-му розділі "Капіталізму, соціалізму і демократії" [1, с.332-354], де зіставляються загальні та

індивідуальні інтереси. Марксистська концепція виходить з того, що на першому плані повинні бути інтереси усього суспільства, потім - колективні інтереси, а особисті інтереси повинні бути підпорядковані інтересам більш високих рангів - виявилась небездоганною в теорії й руйнівною на практиці. Якщо економічні інтереси - це рушійна сила, то їх реалізація на першому ступені - це фундамент усіх спонукальних факторів зростання виробництва, а отже, і задоволення потреб колективу, регіону й усього суспільства. Щодо термінології, то Й.Шумпетер користується категорією "воля" ("воля індивіда", "воля народу") замість загальноприйнятого у вітчизняній економічній літературі "інтереси".

У змістовому плані питання про суть інтересів традиційно розглядається в межах філософсько-гносеологічного підходу (первинності або вторинності). Така постановка проблеми не втратила свого значення і сьогодні. Проте, на наш погляд, треба просуватись істотно далі традиційного підходу і розглядати інтереси в широкій межі, а саме: в контексті діяльності економічного суб'єкта. Така зміна ракурсу дослідження дозволить глибше розкрити суть інтересів, вийти в дослідженні цієї проблематики диспозитивних відносин на новий рівень теоретичних узагальнень, необхідний і для розв'язання практичних завдань виходу з кризи української економіки, і для задоволення внутрішніх потреб економічної науки.

Формально можливі і справді мають місце в історії пізнання економічного світу різні підходи до пояснення походження цілей суб'єктів економічного процесу: 1) розглядаються тільки необхідні суб'єктні (внутрішні) фактори діяльності (різноманітні варіанти утилітаристського тлумачення зумовленості економічної діяльності людини); 2) звертається увага тільки на необхідні зовнішні фактори, значення яких абсолютизується (вульгарний економічний матеріалізм); 3) вивчаються і внутрішні, і зовнішні детермінуючі фактори, проте без глибинного аналізу їх

взаємозв'язку, лише механічно, а не як система (так звана теорія множини факторів).

На відміну від марксистської апологетики радянських часів, західні економісти в своєму розумінні людської діяльності виходять як правило, з емпіричного уявлення про необхідність задоволення "зовнішніх" (по відношенню до діяльності) потреб, без яких неможливе існування людського життя. Абстрагуючись від відмітностей творчої та споживальної діяльності, самодіяльності і відчуження діяльності (ці відмітності - витівки марксистської науки, яка ігнорувала принцип свободи), вони всяку людську діяльність, починаючи від задоволення фізіологічних потреб і закінчуючи суспільно-політичною та громадською діяльністю, оголошують безпосередньою функцією потреб. За таким підходом закони відчуженої діяльності виявляються найбільш універсальними, її рушійним силам відповідають універсальні функції та можливості.

Проте глобальною проблемою в теорії економічного інтересу виступає проблема узгодження різноманітних інтересів. Саме цій проблемі присвячені підрозділи 21-го розділу Шумпетерівської праці "Капіталізм, соціалізм і демократія". У першому з них "Загальне благо і воля народу" [1, с.322-335] розглядаються проблеми співставлення загального інтересу та інтересу народу (країни). У другому "Воля народу і воля індивіда" [1, с.335-339] розглядаються проблеми диспозиції та узгодження суспільного та особистого економічного інтересу.

Втім, Шумпетер не збирався приховувати "вузькі місця" утилітаристської доктрини економічної демократії. По-перше, не існує однозначно визначеного поняття загального інтересу, яке влаштовувало б усіх, якщо тільки будуть наводитися раціональні аргументи. Це пов'язано не тільки з тим, що деякі особистості мають прагнення, які не збігаються із загальним інтересом, але в першу чергу з тим основоположним моментом, що різні індивіди і групи вкладають у поняття "загального блага" різний зміст. По-друге, навіть якщо достатньо визначене загальне благо (таке, як максимум економічного задоволення) виявилося б сприйнятливим для всіх, це не призвело б до визначених відповідей на конкретні питання. Тут думки могли б розділитись настільки, що породили б фундаментальні розбіжності з приводу самих цілей. Бо "здоров'я можуть бажати всі, але у людей, як і досі, не було б єдиної думки з приводу доцільності вакцинації чи операції" [1, с.334]. По-третє, концепція загального інтересу, або загальної волі не має реального підґрунтя. Ця концепція передбачає існування однозначно визначеного

загального блага, прийняттого для всіх.

Головна відмітна риса теорії інтересів полягає в тому, що феномен власності виводиться в ній з проблемами відносної рідкості або обмеженості ресурсів. Уперше такий підхід був обґрунтований ще в 1871 р. австрійським економістом К.Менгером. Власність, писав К.Менгер, своїм кінцевим підґрунтям має існування благ, кількість яких менша у порівнянні з потребами в них. Тому інститут власності є єдиним можливим інститутом розв'язання проблем "нерозмірності між потребою і доступною розпорядженню кількістю благ" [2, с.79]. Такий підхід до аналізу економічних інтересів поділяв і Й.Шумпетер як вихованець австрійської школи. Саме ця методологія виявилася для нього вирішальною при дослідженні різноманітних економічних проблем. Економічні реформи, що здійснюються сьогодні в Україні, надають економічним працям Й.Шумпетера не тільки теоретичного, але й прикладного характеру.

Загальний інтерес зумовлює необхідність існування і дотримання рівності. Саме тут спостерігається розбіжність між класичним і радикальним (марксистським) уявленням про рівність. Якщо перший напрямок тлумачить рівність на вході в економічну систему, то другий - на виході з неї.

Радикальний напрямок позбавляє людину (як і підприємство) скористатись можливістю змінити ефективність використання своєї економічної свободи. Тому постулат економічної рівності слід переформулювати в поняття "рівність можливостей". Для забезпечення цієї рівності необхідне економіко-правове встановлення "правил економічної гри" в господарській системі. Головна роль тут належить власності. Проте не ресурс сам по собі є власністю, а частка економічних прав на використання ресурсу становить власність. Саме в цьому контексті власність є економічною основою представництва, дії, оголошення, легалізації та реалізації інтересу.

Саме такий аспект взаємозв'язку власності та інтересу дозволить сформувати систему економічних інтересів сучасної економіки України, побачити короткотермінові та довготермінові наслідки лібералізації економіки, приватизації тощо. Тому економічні аспекти громадянського суспільства для нашої країни виступатимуть двигуном дії механізму узгодження економічних інтересів. Права власності забезпечуватимуть "правила гри" в економічній системі і складатимуться з низки форм прояву.

Серед них варто відзначити право володіння, тобто право виняткового фізичного контролю над благами. Важливим моментом відносин власності виступає їх винятковий характер. Відносини власності треба розуміти як систему винятків із

доступу до матеріальних і нематеріальних ресурсів. Відсутність виключності доступу до ресурсів (тобто вільний доступ до них) означає, що вони не належать нікому, або, що те ж саме, - усім. Такі ресурси не становитимуть об'єктом власності. З приводу їх використання між людьми не виникають економічні, ринкові відносини. З погляду такої концепції прав власності, виключити інших із вільного доступу до ресурсів означає специфікувати права власності на них.

Право використання характеризує право застосування корисних властивостей благ для себе. Це право розповсюджується як на фактори, так і на результати виробництва та обміну. Крім того, щоб це право було, потрібен не дозвільний, а реєструючий характер державного ліцензування, реальний механізм економічної свободи (особливо для трудових ресурсів).

Право управління визнає право вирішувати, хто і як буде забезпечувати використання благ. Реальне наповнення цього права є актуальним для процесу акціонування підприємств у економіці України. Практика цих перетворень, на жаль, свідчить, що акціонери практично позбавлені реальних можливостей брати участь в управлінні підприємствами.

Право на доход складає квінтесенцію реалізації економічного інтересу і представляє право володіти результатами від використання благ. Сучасна фіскальна політика українського уряду якщо не позбавляє економічних суб'єктів цього права, то принаймні явно дискримінує. Монетарна політика уряду призводить до девальвації права доходу.

Право суверена характеризує право на відчуження, споживання, зміну або знищення блага. Це право не дозволяє економічному інтересу рухатися внаслідок великого обсягу обмежень у господарській діяльності, які не дають можливості підприємствам повністю розпоряджатися ресурсами. Яскравим прикладом української економіки в цьому розумінні є земельні ресурси.

Право на безпеку передбачає право на захист від експропріації благ і від шкоди з боку зовнішнього середовища. Наше економічне минуле та сучасна політична нестабільність в Україні не дозволяє економічним суб'єктам повністю відчувати право на безпеку. А це гальмує інвестиційний процес, бо переважна більшість наших економічних резидентів перетворює свої доходи не в інвестиції, а в споживчі товари і послуги. Нерозвинена страхова система не забезпечує захисту від шкоди з боку зовнішнього середовища.

Право на передачу благ у спадщину повинно забезпечити економічну наступність діяльності

господарських одиниць, що особливо важливо у ході радикальних економічних реформ. Існуюча економічна спадковість перешкоджає ефективній реалізації цього права.

Право на безстроковість обладнання повинно забезпечити стабільність економічної системи, постійний характер "правил гри" в економіці. Реалізація цього права сприятиме затвердженню в економічній діяльності суб'єктів упевненості та відповідальності.

Заборона на використання благ способом, що завдає збитків зовнішньому середовищу, одночасно означає право інших використовувати якісні блага. Це право дозволяє найбільш якісно реалізувати економічні інтереси.

Право на відповідальність у вигляді стягнення характеризує можливість стягнення блага у сплату боргу. Це право забезпечує відтворювальну рівновагу в економічному процесі, гарантує баланс економічної відповідальності. Для дії механізму цього права необхідно запровадження інституту банкрутства в українській економіці. Особливо важливим виступає швидке реальне впровадження цього права в сучасних умовах економіці України.

Список літератури

1. К. Менгер. Основания политической экономии. В кн.: Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер: Пер. с нем. / Предисл., коммент., сост. В. С. Автономова. ? М.: Экономика, 1992.

2. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия : Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова. - М.: Экономика, 1995. - 540 с.

Аннотація

Игорь Губатюк

**ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Й. ШУМПЕТЕРА И СПЕЦИФИКАЦИИ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ**

Рассматривается проблема спецификации экономических интересов в творческом наследии Й. Шумпетера, анализируются проблемы структуры экономического интереса в современной экономической теории.

Ключевые слова: *Й. Шумпетер, экономические интересы, спецификация интересов, экономическая теория, рыночные отношения, экономические реформы.*

Summary

Igor Gubatyuk

**SCHUMPETER'S SCIENTIFIC HERITAGE AND SPECIFICATION OF THE
ECONOMIC INTERESTS**

The article highlights the problem of specifications of the economic interests in the system of Schumpeter's heritage and analyzes the problem of structure of economic interests in the modern economic theory.

Keywords: *J.Schumpeter, economic interests, specification of the interests, economics, market relationship, economic reforms.*